

Celâleddin es-Süyûtî'nin İctihad Anlayışı

İsmail NARİN*

Öz: Bu makalede Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505)'nin, icthadın hükmü, lüzumu, mertebeleri ve icthad ehliyetinin şartlarına dair görüşleri ele alınmaktadır. İctihadın dinî bir yükümlülük olduğunu belirten Süyûtî'ye göre, farz-ı kifâye olan bu ilmî faaliyetin, her asırda bir kısım müslümanlar tarafından yerine getirilmesi ve şer'î ahkâmı açıklamaya ehliyetli bir müctehidin bulunması zaruridir. İctihad kapısının kapanmış olduğu düşüncesini isabetli bulmayan Süyûtî, böyle bir iddianın sorunlu olduğunu belirtirken, bunun en başta şer'î açıdan geçersiz olduğuna dikkat çeker. Ona göre, icthad kapısının kapandığı iddiasında ısrar etmek, şeriatın ömrünü tamamladığını zımnen kabullenmektir. Süyûtî, kendi dönemine kadar her asırda pek çok âlimin icthad faaliyetinde bulunduğu olgusu da dikkate alındığında bu iddianın geçerliliğini yitirmiş olduğunu belirtir. Buna ek olarak Süyûtî, "hulüvvü'l-asr" yani herhangi bir asrın müctehidsiz kalma ihtimalini de geçerli kabul etmez.

Her asırda en az bir müctehidin bulunmasının zorunluluğu konusunda Süyûtî'nin dikkat çeken tezlerinden biri de, kendisinin icthad etmek için gerekli bütün şartları taşıdığını ve "mutlak müctehid" olduğunu vurgulamış olmasıdır. Fakat mutlak müctehid kavramı Süyûtî'nin kullanımında farklı anlama sahip olduğu için yanlış anlaşılmalı ve çağdaşları tarafından şiddetli bir eleştiriye maruz kalmıştır. Bu çalışmada Süyûtî'nin fıkıh ilmindeki yerine değinildikten sonra, başta *er-Red 'alâ Men Ahlede ile'l-Ard* olmak üzere icthad konulu risâleleri temel alınarak, icthad konusuna nasıl yaklaştığı tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Süyûtî, İctihad, Taklit, Müctehid.

Jalâl al-Dîn al-Suyuti's Understanding of Ijtihad

Abstract: This paper discusses Jalâl al-Dîn al-Suyuti's views on the provisions of ijthad, the ranks of ijthad, its necessity and the requirements for exercising ijthad. Considering ijthad as a religious obligation, al-Suyuti states that this scientific activity, farç al-kifâya (collective obligation), must be fulfilled by a number of Muslims and there must be a competent mujtahid to explain the Sharia law in every century. Suyuti, not accepting the idea of the gate of ijthad being closed as correct, maintains that such a claim is problematic, and emphasizes that it is invalid from the point of Sharia in the first place. According to him, to insist on claiming that the gate of ijthad was closed also means the tacit acceptance of the idea that Sharia completed its life. Suyuti states that this claim lost its validity, considering that many scholars engaged in ijthad in every century until his time. Suyuti also does not accept the possibility of any century without mujtahids "huluv al-asr".

* Dr. Öğretim Üyesi, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ismailnarin@gmail.com

One of the striking arguments Suyuti makes on the necessity of at least a mujtahid in every century is that he had all the required qualifications to exercise ijtehad and he was an absolute mujtahid “al-mujtahid al-mutlaq”. However, since Suyuti used the concept of absolute mujtahid in a different meaning, it was misunderstood and he came under severe criticism from his contemporaries. After discussing Suyuti’s place in fiqh, this study attempts to indicate how he approached ijtehad in the light of his booklets on the subject, and in particular *Al-Radd ‘alâ Man Akhlada ilâ al-Ard*.

Keywords: Fiqh, Al-Suyuti, Ijtehad, Imitation, Mujtahid.

A. GİRİŞ

Dinin hayatla bağlantısını kuran ilimlerin başında fıkıh gelmektedir. Fıkıh, kaynak açısından en genel biçimiyle *nass* ve *ictihattan* ibarettir.¹ Bireysel ve toplumsal sorunlara çözüm üretme çabası olarak karşımıza çıkan ictihad, fıkıhın dinî niteliğini muhafaza ederek ahkâmın güncelliğini sağlayan güçlü bir araçtır. Bu nedenle, fıkıhın dinamik bir yapıya sahip olduğu gerçeğiyle, ictihadın varlığıyla bağlantılı olarak düşünülür. Dinin hukuka kaynak olma iddiasının sürekliliği ve hukukî sorunlara yaklaşımının çözüm odaklı oluşu da ictihad ilkesiyle ilişkili olduğundan, ictihad, dinin önerdiği hayat tarzı ile realite arasındaki dengeyi sağlayan fıkıhın dinamik boyutunu temsil eder. Sayıca sınırlı kuralların değişken ve sınırsız olayları kapsamasının imkânı üzerinde yapılan değerlendirmelerde ictihad faaliyetine yüklenen anlam, aynı zamanda dine ait hükümlerin evrenselliğiyle yakın irtibatlıdır.

Bu makalede, ictihadı canlandırmanın imkânı üzerinde tespit ve değerlendirmelerde bulunan Celâleddin es-Süyûtî’nin ictihada dair görüşleri ele alınacaktır. Süyûtî, ictihad konusundaki bakışının ilmî ve fikrî zeminini yansıtan pek çok eser telif etmiştir. *er-Red ‘alâ Men Ahlede ile’l-Ard ve Cehile enne’l-İctihâde fî Kulli Asrin Fard*² ve *Takrîru’l-İstinâd fî Tefsîri’l-İctihâd*³ adlı risâleler ise, Süyûtî’nin

¹ H. Yunus Apaydın, *Fıkıhın Kaynakları (Nass ve İctihad)*, Ankara: Ay Yayıncılık, 2017, s. 19.

² Celâleddin es-Süyûtî, *er-Red ‘alâ Men Ahlede ile’l-Ard ve Cehile enne’l-İctihâde fî Kulli Asrin Fard*, thk. Halil el-Meys, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1403/1983. Eserin aynı adı taşıyan tahkiksiz neşri de (Kahire: Mektebetü’s-Sikâfeti’d-Diniyye, [t.y.] bulunmaktadır.

³ *Hüsnü’l-Muhâdara*’da (I, s. 343) *Takrîru’l-İsnâd fî Teysîri’l-İctihâd* adıyla yer alan eser matbudur: Celâleddin es-Süyûtî, *Takrîru’l-İstinâd fî Tefsîri’l-İctihâd*, thk. Fuâd Abdülmün’im Ahmed, 1. Bsk., İskenderiye: Dâru’d-Da’va, 1403/1983. Eserin yine Fuâd Abdülmün’im Ahmed’in tahkikiyle *Teysîru’l-İctihâd* adını taşıyan (Mustafa Ahmed el-Bâz, Mekke: el-Mektebetü’t-Ticâriyye, [t.y.]) neşri de bulunmaktadır. *Takrîru’l-İstinâd Şükrü Özen* tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiştir (“*Takrîru’l-İstinâd Fi Tefsiri’l-İctihâd*”, *Mezheplerin Doğuşu ve İctihad Tartışması*, 3. Bsk., İstanbul: Pınar Yayınları, 2003, s. 209-236).

ictihada dair düşüncelerini içeren temel kaynaklardır.⁴ Süyûtî, bunlardan ilkinin *İrşâdü'l-Mühtedîn ilâ Nusrati'l-Müctehidîn*⁵ adıyla ayrıca ihtisar ederek görüşlerini veciz bir şekilde ortaya koymuştur. İctihad faaliyetine açık bir davet ve taklide karşı hem cesur hem de güçlü bir mukavemet⁶ niteliği taşıyan bu eserler, ictihad konusu etrafında gelişen tartışmalarla ilgili Süyûtî'nin düşüncelerini öğrenmemize imkân sunmaktadır.⁷ Bu çalışmada, söz konusu eserler esas alınarak Süyûtî'nin ictihad anlayışı, ictihadın hükmü ve sürekliliği, ictihad mertebeleri, mutlak müctehid olduğuna yönelik kanaati ve ictihad ehliyetine hâiz olabilmenin şartları temelinde incelenecektir.

B. SÜYÛTÎ'NİN FIKIH İLMİNDEKİ YERİ

Memlükler döneminin seçkin fakihlerden biri olan Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî (849/1445-911/1505),⁸ hiçbir devrin müctehidsiz kalmaya-

⁴ Eserlerin muhtevası için ayrıca bkz. Muhammed Fehîm el-Cündî, "Celâlüddîn es-Süyûtî ve Fikretü Hulüvvi'l-Asr 'ani'l-Müctehid min Hilâl-i Kitâbihi (*er-Red 'alâ Men Ahlede ile'l-Ard ve Cehile enne'l-İctihâde fî Kulli Asrin Fard*)", *Mecelletü Külliyyeti Dâri'l-'Ulûm*, Kahire, 2008, sayı: 46, s. 340-342; Muhammed İbrahim el-Hafnâvî, "el-İmâm el-Hâfız Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî ve Eseruhû fî Usûli'l-Fıkh", *Mecelletü Dâri'l-İftâi'l-Mısriyye*, Kahire, 2011, sayı: 9, s. 18-21.

⁵ Celâleddin es-Süyûtî, "İrşâdü'l-Mühtedîn ilâ Nusrati'l-Müctehidîn", thk. İsmail Narin, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 2017, sayı: 36, s. 103-131.

⁶ Muhammed ed-Dessûkî, "Devru'l-İmami's-Süyûtî fî İhyâ-i Hareketi'l-İctihâdi'l-Fıkhî", *Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye*, Dubai, 1415/1995, sayı: 9, s. 44.

⁷ Süyûtî, genel yazım metoduna paralel olarak bu risâlelerinde pek çok isme ve kitaba atıfta bulunur. Risâleler bu yönüyle de, günümüze ulaşmamış bazı eserlerin, gerek içeriğini gerekse ictihad konusuna müelliflerinin yaklaşımlarını öğrenmemize imkân tanınması açısından önem taşımaktadır.

⁸ Hayatı için bkz. Celâleddin es-Süyûtî, *Hüsnu'l-Muhâdara fî Târîhi Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebül-Fazl İbrâhim, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1387/1967, I, s. 335 vd.; Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, thk. Husâmeddin el-Kudsî, Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, [t.y.], IV, s. 65-70; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli'*, Beyrut: Dâru'l-Marife, [t.y.], I, s. 328-335; Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman İbnü'l-Gazzî, *Divânu'l-İslâm*, thk. Seyyid Kesrevi Hasan, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990, III, s. 51-53; Tâhir Süleyman Hammûde, *Celâlüddîn es-Süyûtî: 'Asruhu ve Hayâtuhû ve Âsâruhû ve Cuhûduhû fi'd-Dersi'l-Lugavî*, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1410/1989, s. 90-172; Halit Özkan, "Süyûtî", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 188-191; Naim Döner, *Celâleddin es-Süyûtî'nin "Mu'tereku'l-Akrân fî İcâzil-Kur'an" Adlı Eserinin Kur'an'ın İcâz Yönleri Açısından Değerlendirilmesi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 7-39, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

cağı düşüncesinin önemli savunucularındandır.⁹ Süyûtî, ictihad ehliyetinin mevcudiyeti için bilinmesi zorunlu kabul edilen Kur'an ilimleri, tefsir, hadis, fıkıh ve Arap dili gibi ilimlerde iyi yetişmiş çok yönlü bir âlim olup kaynaklarda "imam" olarak nitelendirilir.¹⁰ Bilindiği gibi fıkıh ekolleri gibi geniş kapsamlı fikir hareketlerine ve sosyal oluşumlara öncülük eden, görüşleri ilim muhitinde geniş yankı uyandıran âlimler "imam" diye anılır.¹¹

Tahsil hayatına Kur'an'ı ve dinî ilimlere ait temel metinleri ezberleyerek başlayan Süyûtî, fıkıhta Sâlih b. Ömer el-Bulkînî (ö. 868/1464) ve hadiste de İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) derecesine ulaşmayı kendisine hedef olarak belirlemiş; dönemin önde gelen pek çok âliminin yanında ilim tahsil etmiştir. Hicri 871 (1466) yılından itibaren fetva vermeye başlayan¹² Süyûtî'nin ilmî ve fikrî şahsiyetinin gelişimi üzerinde, başta Yahyâ b. Muhammed el-Münâvî (ö. 871/1467) olmak üzere Bulkînî, Muhyiddin el-Kâfiyeci (ö. 879/1474) ve Takiyüddin eş-Şümunnî (ö. 872/1468) gibi hocalarının büyük etkisi vardır. Telif faaliyetine ağırlık verdiği için çok fazla talebesi olmayan Süyûtî'den ders alanların başında *Tabakâtü'l-Müfessirîn*'in müellifi Muhammed b. Ali ed-Dâvûdî (ö. 945/1539), tarihçilerden İbn İyâs (ö. 930/1524), Şemseddin İbn Tolun (ö. 953/1546) ve Zeynüddin İbnü's-Şemmâ' (ö. 861/1457) ile Şâfiî fukahasından Alkâmî (ö. 969/1561) gelmektedir.¹³

Süyûtî çok sayıda eser veren âlimler arasında önemli bir yere sahiptir. Ona göre, çok eser yazmak ve bu sayede görüşlerinden insanların istifade etmesini sağlamak, bir müctehidin ve müceddidin vasıflarındandır.¹⁴ İlmin daha ziyade yazarak elde edileceği ve ancak bu yolla rûsûh sahibi olunacağı ilkesini savunan¹⁵ Nevvî'nin (ö. 676/1277) bu yaklaşımını rehber edinen ve bu metodu başarılı bir şekilde uygulayan Süyûtî, farklı ilim dallarında kitap ve risâle türü özgün pek çok

⁹ Celâleddin es-Süyûtî, *er-Red 'alâ Men Ahlede ile'l-Ard ve Cehile enne'l-İctihâde fî Kullî Asrin Fard*, thk. Halil el-Meys, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983, s. 67.

¹⁰ Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli'*, I, s. 328; İbnü'l-Gazzî, *Dîvânu'l-İslâm*, III, s. 51; Hammûde, *Celâlüddîn es-Süyûtî*, s. 5.

¹¹ Salim Ögüt, "İmam (Fıkıh)", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 188.

¹² Süyûtî, *Hüsni'l-Muhâdara*, I, s. 338; Süyûtî, *et-Tehaddüs bi-Ni'metillâh*, nşr. E. M. Sartain, Cambridge: Cambridge University, 1975, s. 89.

¹³ Süyûtî, *Hüsni'l-Muhâdara*, I, s. 336-338; Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli'*, I, s. 328; Hammûde, *Celâlüddîn es-Süyûtî*, s. 94 vd.

¹⁴ Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 225, 226; Süyûtî, *er-Red*, s. 149; Özkan, "Süyûtî", XXXVIII, 191.

¹⁵ Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, Dimaşk: Dâru'l-Fikr, [t.y.], I, s. 29.

eser telif etmiştir.¹⁶ Bilindiği gibi Süyûtî'nin yaşadığı yüzyılı da kapsayan Memlûk-ler dönemi, zengin ilmî birikime dayalı eserlerin kaleme alındığı, gerek şerh ve hâşiye gerekse ihtisar ve nazım geleneğinin fıkıh edebiyatına hâkim olduğu bir zaman dilimidir. Döneminin ilim geleneğine hâkim telif tarzına uygun olarak ansiklopedik mahiyete sahip eserler de kaleme alan Süyûtî'nin ulaştığı devasa ilmî birikim, hem keyfiyet hem de kemiyet açısından her devirde geniş bir ilgiye mazhar olmuştur.¹⁷ Bu konuya dikkat çeken Vehbe ez-Zuhaylî (ö. 2015), *el-Câmi'u's-Sagîr, el-Câmi'u'l-Kebîr, el-Leâli'l-Masnû'a, el-İtkân, ed-Dürru'l-Mensûr, el-Eşbâh ve'n-Nezâir, el-Elfiyye fî Mustalahi'l-Hadis ve Tarihu'l-Hulefâ* başta olmak üzere, Süyûtî'nin sahip olduğu ilmî servetin, hicrî dördüncü asrın sonlarından itibaren kapanmış olduğu kabul edilen ictihad kapısını açmaya yönelik çağrısı da dikkate alındığında, kendisinin “müceddidü'd-da'vâ ile'l-ictihâd” olarak anılmasını sağladığını belirtir.¹⁸ Onun fıkıh ve usûl alanında kaleme aldığı *el-Hâvî li'l-Fetâvî, el-Eşbâh ve'n-Nezâir, el-Kevkebu's-Sâtî' Nazmu Cem'i'l-Cevâmi', Şerhu'l-Kevkebi's-Sâtî', Takrîru'l-İstinâd fî Tefsiri'l-İctihâd, er-Red 'alâ Men Ahlede ile'l-Ard ve Cehile enne'l-İctihâde fî Kulli Asrin Fard, İrşâdü'l-Mühtedîn ilâ Nusrati'l-Müctehidîn, Cezîlu'l-Mevâhib fî'htilâfi'l-Mezâhib ve Edebu'l-Füyâ* adlı eserleri, sahalarının önemli kaynakları arasında yer almış olmakla Zuhaylî'nin bu düşüncesini teyit edici niteliğe sahiptir.¹⁹

Süyûtî'nin fıkıh sahasında dikkat çeken yönlerinden biri kendini ictihad yapabilecek düzeyde görüyor olması ve “mutlak müctehid” olduğunu ileri sürmesidir.²⁰ Ona göre bir müctehid aynı zamanda, yaşadığı asrın da müceddididir.²¹ Hicrî dokuzuncu asrın müceddidi olmayı umduğunu ifade ederek kendisini Takıyüddin es-Sübki (ö. 756/1355)'den sonra “mutlak müctehid” seviyesine

¹⁶ Süyûtî'nin telif ettiği eserlerin sayısı ihtilaflı olup otobiyografisini de içeren *Hüsnü'l-Muhâdara*'da 330 eser telif ettiği bilgisi yer alır. Bkz. Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, s. 338. Bu hususta en kapsamlı listeyi hazırlayan araştırmacılardan İyâd Hâlid et-Tabbâ' ise 1194 sayısına ulaşmakta, bunlardan 331'inin matbu olduğunu belirtmektedir. Eserlerinin sayısına dair ihtilaflar ve Tabbâ'ın listesi için bkz. İyâd Hâlid et-Tabbâ', *el-İmâmü'l-Hâfız Celâlüddîn es-Süyûtî*, Dimâşk: Dâru'l-Kalem, 1417/1996, s. 309-311, 314-405.

¹⁷ Süyûtî'nin çok sayıda eser kaleme almış olmasının sebepleri üzerine yapılmış bir analiz için bkz. Muhammed Cebr el-Elfî, “el-Asâle ve't-Tecdîd fi'l-Fıkhi's-Süyûtî”, *Mecelletü'l-Hukûk*, Kuveyt: Câmîatü'l-Kuveyt, 1414/1994, yıl: 18, sayı: 2, s. 94-96.

¹⁸ Vehbe ez-Zuhaylî, “es-Süyûtî ve'd-Da'vâ ile'l-İctihâd”, s. 615, 616.

¹⁹ Diğer eserleri için bkz. Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, s. 342, 343.

²⁰ Süyûtî, *er-Red*, s. 116; Süyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvî*, II, s. 104.

²¹ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 59, 60.

ulaşan tek kişi kabul eder.²² Ayrıca, icthad etmek için gerekli şartları hâiz ve yeterli ilme sahip olduğunu, bir müctehidin bilmesi gereken bütün ilimleri ihata ettiğini; öyle ki tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, meânî, beyân ve bedî ilimlerinde, fıkıh hocası Bulkînî'yi müstesna tutarak, hocalarını dahi geçtiğini söyler.²³ Süyûtî, eserlerini de kendisinin icthad etme mertebesine ulaşmış olduğuna kefil gösterir.²⁴ Hatta her bir konuda icthad farklılıklarını, aklî ve naklî delilleri, kaynakları, yapılan itirazları, bunlara verilen cevapları ihtiva etmek ve mezheplerdeki ihtilaf-ları karşılaştırmak suretiyle bir kitap yazma girişiminde bulunursa, buna gücünün yeteceğini ifade eder. Böylelikle icthad için gerekli olan ilimlerin tamamının kendisinde toplanmış bulunduğunu belirtir.²⁵

Süyûtî, fıkhıta “mutlak müctehid” olduğunu söylerken mutlak müctehidin müstakil müctehidle aynı mânaya gelmediğine dikkat çeker. Fıkhî konularda Şâfiî mezhebine mensup olmakla birlikte, İmam Şâfiî'nin mukallidi değil, icthadında onun yöntemini benimseyen mutlak bir müctehid olduğunu ifade eder. Bunu teyiden Süyûtî, “ashâb-ı tercih” mertebesine ulaştığında fetvada Nevevî'nin tercihlerine bağlı kaldığını, mutlak müctehid seviyesine ulaşınca da Şâfiî mezhebinin dışına çıkmadığını; bu konuda yine Şâfiî ulemasından Kaffâl eş-Şâşî (v. 365/976) gibi hareket ettiğini belirtir. Özetle Süyûtî, fetvalarında İmam Şâfiî'nin meşhur görüşünü benimsemediği yerlerde, ya onun ya da ashabının diğer bir kavlini esas almış, nâdiren mezhebin dışına çıkmıştır.²⁶ Vehbe ez-Zuhaylî de bunları dikkate alarak Süyûtî için “mezhepte müctehid” değerlendirmesinde bulunur.²⁷

Süyûtî, tefsir ve hadis ilimleri yanında fıkıh birikimi ve bu sahadaki eserleriyle önemli bir konuma sahipse de, onun Şâfiî mezhebinde *Minhâc* şârihleri kadar, tercihleriyle belirleyici olduğu söylenemez. İmam Nevevî'nin bu metnine ait Celâleddin el-Mahallî (ö. 864/1459), İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567), Şem-

²² Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 205, 227; Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, s. 321.

²³ Süyûtî, bu yedi ilme nazaran diğer ilimlerde bu derecede iddialı değildir. Nitekim fıkıh usulü, cedel, sarf, inşâ, tasavvuf ve feraiz ilimlerini tahsil etmişse de bunlara dair bilgisinin nisbeten az olduğunu, matematiği ise zor ve meşakkatli bulduğunu ifade eder. Bkz. Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, s. 338 vd.

²⁴ Bkz. Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 47-49.

²⁵ Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, s. 338, 339.

²⁶ Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 89, 90, 205, 206; Süyûtî, *er-Red*, s. 112-116: Özkan, “Süyûtî”, XXXVIII, 189.

²⁷ Vehbe ez-Zuhaylî, “es-Süyûtî ve'd-Da'vâ ile'l-İctihâd”, *Mecelletü Mecma'î'l-Lugati'l-Arabiyye*, Dimaşk, 1992, cilt: 67, sayı: 4, s. 618.

seddin er-Remlî (ö. 1004/1596) ve Hatib eş-Şirbînî (ö. 977/1570)'nin şerhleri ile Süyûtî'nin çağdaşlarından Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520)'nin eserleri, Şâfiî fikhını bir bütün olarak sunmanın yanında, gerek tercih gerekse tenkih²⁸ noktasında mezhebin görüşlerini içeren daha bütüncül kaynaklardır. Süyûtî'nin tefsir, hadis, dil ve tarih alanlarındakine benzer başarısını, mezhebin her konudaki görüşünü ihtiva eden sistematik eserler telif etmek suretiyle fıkhıta bu âlimler göstermiş, Süyûtî ise bazı fıkıh eserleri istisna tutulursa, daha çok somut fikhî sorun ve tartışmalar üzerinde risâle tarzında eser vermiştir. Nitekim bu tarzın önemli örneklerinden biri sayılan *el-Hâvî li'l-Fetâvî*, Süyûtî'nin birbirinden bağımsız pek çok çalışmasının bir araya getirilmiş hali olup, 78 risâlesini ve bir kısım fetvalarını içermektedir.²⁹

Yaşadığı çağda kendini mutlak müctehid seviyesine ulaşmış yegâne kişi ve müceddid olarak gören Süyûtî'nin bunlara ilaveten, çağdaşlarını ilmî açıdan hafife alması,³⁰ bütün âlimlerin hata ettiği sırada tek başına doğru görüşü bulabileceğini³¹ ve herkesin ilimde kendisine ihtiyaç duyduğunu³² iddia etmesi, aynı zamanda ağır tenkitlere maruz kalmasının sebepleri arasında gösterilir. Bu nedenle özellikle Sehâvî (ö. 902/1497) ile aralarında husumet meydana gelmiş ve birbirlerini ağır bir dille tenkit etmişlerdir. Sehâvî'nin tenkitlerinin başında Süyûtî'nin intihale başvurduğu suçlaması yer alır.³³ Ancak Sehâvî'nin bu iddiasının yerinde olduğu söylenemez. Çünkü Süyûtî'nin, eserlerinde yer verdiği iktibaslar için mutlaka kaynak gösterdiği bilinmektedir.³⁴ Aslında Süyûtî üzerinde yoğunlaşan bu tepkile-

²⁸ Şâfiî terminolojisinde tenkih (تنقيح) ifadesiyle; bir konu hakkındaki kavil, vecih ve tariklerden herhangi birinin tercih edilmeksizin kaydedilmesine karşın, İmam Râfiî ve İmam Nevevî sonrası dönemde, bunlardan bir kısmının ayıklanarak sadece biriyle mezhebin nihaî görüşünün belirlenmesi kastedilmektedir. (Detaylı bilgi için bkz. Muhittin Özdemir, *Şâfiî Furu' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 38 vd., (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

²⁹ Süyûtî'nin verdiği fetvaların genel yapısı için bkz. Muhammed ez-Zuhaylî, "İshâmu's-Süyûtî bi'l-İftâ", *et-Turâsü'l-Arabî*, Suriye, 1993, cilt: 13, sayı: 51, s. 124-134; Dessûkî, "Devru'l-İmami's-Süyûtî fi İhyâ-i Hareketi'l-İctihâdi'l-Fikhî", s. 51.

³⁰ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi*, IV, s. 69; Süyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2004, II, s. 104.

³¹ Süyûtî, *er-Red*, s. 169.

³² Süyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvî*, II, s. 104; Özkan, "Süyûtî", *DİA*, XXXVIII, 189.

³³ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi*, IV, s. 66.

³⁴ Süyûtî'ye yönelik suçlamalarla ilgili değerlendirmeler için bkz. Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli*, I, v. 329 vd.; el-Elfî, "el-Asâle ve't-Tecdîd", s. 90-92; Enbiya Yıldırım, "Süyûtî'ye Yöneltilen Suçla-

ri, birbirlerinin çağdaşı olan âlimlerin kendi aralarındaki rekabetleri ve görüş ayrılıkları³⁵ temelinde okumak daha doğrudur. Ayrıca, Süyûtî'yi eleştirenler, ictihad konusundaki genel tavrından ziyade, üslubuna itiraz etmekte ve tenkitleri hafife almasına karşı çıkmaktadırlar.

C. İCTİHADDA DAİR GÖRÜŞLERİ

İslam hukuk mirası içinde mezhepler, geliştirdikleri ictihad yöntemleriyle, Kur'an ve sünnette hükmü açık olarak belirlenmemiş meselelerin dinî hükmünü keşif ve izhâr etmeyi gaye edinmiş sistemli yapılardır. Problemlerin çözümünde her mezhebin usûlü ve yaklaşım tarzı farklılık arz edebilir. Nitekim fıkıh geleneğinde genel olarak ictihad faaliyeti övülerek teşvik edilmiş, taklit ise yerilmiştir.³⁶ Bizatihi fıkıhın dinamik oluşunun ifadesi olan farklı usûl ve ictihadların bulunmasını dinde bir genişlik kabul eden Süyûtî de, mezheplerin ihtilafını, İslâm ümmeti için büyük bir nimet sayar.³⁷ Ona göre bütün mezhepler ictihadlarında doğruyu tutturmuş olup her müctehid de musîbidir.³⁸

Süyûtî'nin, ictihada dair görüşlerini temelde üç soru etrafında tartışmaya açtığı görülür: Birincisi, "İctihad günümüzde mevcut mudur?"; ikincisi, "Mutlak müctehid müstakil müctehide müradif midir, farklı mıdır?"; üçüncüsü, "Bir müctehidin herhangi bir mezhebe bağlı olması gerekir mi?".³⁹ Esasen bu sorular Süyûtî'nin ictihad bağlamında fikrî çabasının hangi problem alanlarında yoğunlaştığını sunması açısından önemlidir. Dolayısıyla hem bu sorulardan hem de ictihad ehliyetinin şartları konusundan hareketle Süyûtî'nin ictihada bakışını ana hatlarıyla resmetmek mümkündür.

1. İctihadın Hükmü

İctihadın hükmü ile kastedilen, ictihad etmenin dinî mükellefiyet açısından durumudur. Süyûtî, bu konuyu "Günümüzde ictihad mevcut mudur?" sorusu

---

malar (Sehâvî-Suyûtî Çekişmesi Bağlamında)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, cilt: X, sayı: 2, s. 151 vd.

³⁵ Şükrü Özen, *Mezheplerin Doğuşu ve İctihad Tartışması*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2003, s. 199, 200.

³⁶ Bkz. Ebû Tâlib Muhammed b. Ali el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb fî Mu'âmeleti'l-Mahbûb*, thk. Âsım İbrahim el-Kiyâlî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005, I, s. 274; Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 37.

³⁷ Celâleddin es-Süyûtî, *İhtilâfü'l-Mezâhib*, Medine: Dâru'l-İtisâm, 1404, s. 25-27.

³⁸ Süyûtî, *İhtilâfü'l-Mezâhib*, s. 34 vd.

³⁹ Süyûtî, *er-Red*, s. 67, 97; Süyûtî, "İrşâdü'l-Mühtedin", s. 108.

etrafında irdeler.⁴⁰ Süyûtî'nin değerlendirmelerini yerinde bir okumaya tabi tutabilmemiz için, icthadı hangi çerçevede anlamlandırdığını tespit etmemiz önem taşımaktadır. Bilindiği gibi İmam Şâfiî'nin, bütün icthad faaliyetini kıyastan ibaret gördüğü⁴¹ yaygın bir kanaat olarak kaydedilir.⁴² Fakat usûlcülerin çoğunluğuna göre icthad, bir asla irca edilemeyen şeyleri de ifade etmek için kullanıldığından kıyastan daha geneldir.⁴³ Süyûtî ise mutlak müctehid olarak usûlde İmam Şâfiî'nin yöntemini benimsediğini⁴⁴ söylemiş olmakla beraber, icthadı kıyastan ibaret saymayıp şer'î ahkâma ulaştırılan diğer yorum mekanizmalarını da kuşatıcı bir mahiyette ele almıştır.⁴⁵

Olayların sınırsız olmasına karşın nasların sınırlı olduğu argümanından hareketle, icthadın gerekli olduğunu savunan⁴⁶ Süyûtî'nin, icthadın hükmü konusundaki düşünceleri şu iki temel noktaya irca edilerek incelenebilir:

a. İctihadın Farz-ı Kifâye Olması

Süyûtî'ye göre, icthad dinî mükellefiyet açısından farz-ı kifâyedir. Her asırda bu yükümlülüğün bir kısım müslümanlar tarafından yerine getirilmesi ve şer'î ahkâmı açıklamaya ehliyetli bir müctehidin bulunması zaruridir. Bu görevi üstlenecek bir müctehidin bulunamaması şeklindeki bir ihmalin vukuu durumunda ise, İslâm ümmeti toptan günah işlemiş sayılır ve bütün müslümanlar âsi duruma düşerler.⁴⁷ Bu açıdan, icthad faaliyeti dinî açıdan bir zorunluluktur. Aynı zamanda, Şeriat'ın devamı ve korunması da, icthad faaliyetinin varlığıyla irtibatlıdır. Dolayısıyla icthad hem dinî bir vecibe, hem de hayatî bir sorumluluktur. Süyûtî, icthad faaliyetinin farz olduğunu vurgularken hiçbir asrın icthadsız kalmasının caiz olmadığı,⁴⁸ aksi takdirde bütün müslümanların yanlış yaptıklarından dolayı sorumlu olacakları düşüncesine sahiptir.

⁴⁰ Süyûtî, "İrşâdü'l-Mühtedîn", s. 108; İctihadın hükmü bağlamında hata-isabet meselesi için bkz. Fahreddin er-Râzî, *el-Mahsûl fi İlmi Usûli'l-Fıkıh*, thk. Şuayb el-Arnaûd, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2008, II, s. 417 vd.

⁴¹ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risâle*, Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1999, s. 242.

⁴² Şâfiî ve Şâfiî usûlcülere göre icthad ve kıyas kavramları için bkz. İhsan Akay, *Şâfiî Usûl Geleneğinde İmâm Şâfiî'ye Muhalif Usûlî Görüşler*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2018, s. 143 vd.

⁴³ Apaydın, *Fıkıhın Kaynakları*, s. 99.

⁴⁴ Süyûtî, *er-Red*, s. 116.

⁴⁵ Süyûtî, *er-Red*, s. 170 vd.

⁴⁶ Süyûtî, *er-Red*, s. 73, 74; Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 30.

⁴⁷ Süyûtî, "İrşâdü'l-Mühtedîn", s. 108.

⁴⁸ Vehbe ez-Zuhaylî, "es-Süyûtî ve'd-Da'vâ ile'l-İctihâd", s. 620.

Süyûtî, ictihadın hükmünü açıklarken başta Müzenî (ö. 264/878),⁴⁹ Maverdî (ö. 450/1058),⁵⁰ Cüveynî (ö. 478/1085),⁵¹ Rûyânî (ö. 502/1108),⁵² Şehristânî (ö. 548/1153) ve Zerkeşî (ö. 772/1370)⁵³ olmak üzere pek çok âlimin bu konudaki görüşlerine referansta bulunur.⁵⁴ Özellikle Şehristânî, hukukî hadise ve vakıaların sınırsız denilebilecek sayı ve çeşitlilikte olduğunu vurgulayarak, nasların sayıca sınırlı, olayların ise sınırsız olduğunu; her olay için özel bir nas varid olmadığı gibi, bunun tasavvur da edilemeyeceğini belirtir. Sınırlının sınırsızı kapsaması ve kuşatması mümkün olmadığına göre, her olayın hükmünü belirtecek şekilde, ictihada ve kıyasa itibar edilmesinin gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır.⁵⁵

İctihadın temel hedefinin, sınırlı sayıdaki naslardan hareketle, sınırsız denilebilecek sayı ve çeşitlilikte olan hukukî ihtiyaçların karşılanması ve sorunların giderilmesi olduğu düşüncesine katılan Süyûtî, gerek yükümlülük gerekse şer'î hükümlerin geçerliliği konusunda yine Şehristânî'nin tespitleri üzerinden kendi düşüncelerini aktarır: 1) İctihadın farz-ı kifâye oluşunun tabii neticesi olarak, bir çağda en az bir müctehid bulununca, diğer mükelleflerden bu yükümlülük kalkar. Buna mukabil, ictihad ehliyetine sahip her hangi bir âlimin bulunmaması da bir ihmal ve kusurun varlığını ifade eder. 2) İctihadî şer'î hükümler de, sonucun (müsebbebin) sebebe bağlılığı gibi ictihada bağlı olunca ve sebep yani ictihad da bulunmayınca, hükümler geçerliliğini kaybeder ve şahsî görüşlerin hepsi birbirine eşit düzeyde olur. Şehristânî gibi Süyûtî de bu nedenlerden dolayı bir müctehidin varlığını zorunlu görür.⁵⁶

⁴⁹ Bedreddin Muhammed ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît fi Usûli'l-Fıkh*, Kahire: Dâru'l-Ketbî, 1414/1994, VI, s. 527.

⁵⁰ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Maverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvaz, Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999, I, s. 15.

⁵¹ İmâmü'l-Harameyn Abdülmelik b. Abdillâh el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab fi Dirâyeti'l-Mezheb*, thk. Abdülazim Mahmûd ed-Dîb, Riyad: Dâru'l-Minhâc, 2007, XVII, s. 417.

⁵² Ebü'l-Mehâsin Abdülvâhid b. İsmâil er-Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb fi Fırû'i Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'i*, thk. Ahmed İzzu İnâye, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002, I, s. 31.

⁵³ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, s. 228.

⁵⁴ Süyûtî, *er-Red*, s. 68 vd; Süyûtî, "İrşâdü'l-Mühtedîn", s. 108-111.

⁵⁵ Muhammed b. Abdilkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2005, s. 160 vd.; Süyûtî, *er-Red*, s. 73, 74; Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 30.

⁵⁶ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, s. 165; Süyûtî, *er-Red*, s. 74; Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 30.

b. Her Asırda Bir Müctehidin Bulunma Zorunluluğu

Süyûtî, ictihadı hem bir vecibe hem de hayatî bir sorumluluk gördüğü için, şeriatın bekası ile ictihadın devamı arasında kopmaz bir bağ olduğu yaklaşımına sahiptir. “İctihadın devamı”, ictihad konusunun önemli tartışma başlıkları arasında yer alır. Usûl kitaplarında “hulûv meselesi” (hulüvvü'l-asr)⁵⁷ kavramıyla ifade edilen bu konu “herhangi bir asırda, müctehid derecesinde bir âlimin bulunmamasının cevaz ve vukuu”nu ifade eder. Belli bir zamandan sonra ictihadın caiz olup olmadığı yani “ictihad kapısının açık olup olmadığı” meselesi de yine bu konuyla irtibatlıdır.⁵⁸ Bilindiği gibi hicrî IV. asırdan sonra ictihad kapısının kapanmış olduğu (insidâdu bâbî'l-ictihâd)⁵⁹ iddiası, ictihadın hükmüyle bağlantılı önemli konu başlıklarından biridir. Bu iddianın kaynağı ve ilk olarak kimin tarafından ortaya atıldığı konusunda net bilgiler bulunmasa da⁶⁰ bıraktığı etki nedeniyle ictihad yapmaya yönelik girişimleri yavaşlattığı bilinmektedir.

İctihad kapısının mutlak olarak açık olduğunu beyan eden âlimler arasında yer alan Süyûtî, ictihadın farz-ı kifâye kabul edilmesiyle bağlantılı olan “hulüvvü'l-asr” konusunda İslam ümmetine her asırda mutlaka bir müctehidin geleceği ve hiçbir devrin müctehidsiz kalmayacağı düşüncesini savunur.⁶¹ Bu konuda Cüveynî, Gazzâlî ve İbn Arefe (ö. 803/1401) başta olmak üzere muhtelif mezheplerden pek çok âlimin bu düşüncüyü taşıdığını belirtir.⁶² Süyûtî, ayrıca ictihad kapısının kapalı olduğu iddiasının savunulduğu tarihten yaşadığı döneme kadar pek çok müctehidin geldiğine dikkat çeker. Bunlardan özellikle İzz b. Abdisselâm (ö. 660/1262), İbnü'l-Müneyyir el-İskenderânî (ö. 683/1284), İbn Dakîku'l-İd (ö.

⁵⁷ Bkz. Taceddin Abdülvehhâb b. Ali es-Sübkî, *Cem'u'l-Cevâmi' fi 'İlmi Usûli'l-Fıkh*, thk. Ukayla Hüseyin, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011, s. 480; Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, s. 240; Cündî, “Celâlüddin es-Süyûtî ve Fikretü Hulüvvi'l-Asr 'ani'l-Müctehid”, s. 367 vd.

⁵⁸ Bu konudaki tartışmalar için bkz. Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2010, s. 181 vd.

⁵⁹ Mecelle şârihi Ali Haydar Efendi (ö. 1935), bâb-ı ictihadın seddedilmediğini yani kapatılmış olmadığını, fakat bir müctehide lazım olan ilimleri zâtında cem eden kimse asırlardan beri zuhur etmediği cihetle ictihad kapısının zarûreten insidat ettiğini yani kendiliğinden kapandığını söyler. Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, İstanbul: Matbaa-i Tevsi-i Tibaat, 1330, IV, s. 671. Ayrıca bkz. Ekrem Buğra Ekinci, *İslâm Hukuku Tarihi*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2015, s. 142.

⁶⁰ H. Yunus Apaydın, “İctihad”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 443; Apaydın, *Fıkhın Kaynakları*, s. 122.

⁶¹ Süyûtî, *er-Red*, s. 67.

⁶² Süyûtî, *er-Red*, s. 97 vd; Süyûtî, “İrşâdü'l-mühtedîn”, s. 111-113.

702/1302), Takiyüddin İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Takiyüddin es-Sübki (ö. 756/1355) ve oğlu Tâceddin es-Sübki (ö. 771/1370), Sirâceddin el-Bulkîni (ö. 805/1403) ve oğlu Celâleddin el-Bulkîni (ö. 824/1421), Veliyüddin İbnü'l-İrâki (ö. 806/1404), Kemâleddin İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) ve Yahyâ b. Muhammed el-Münâvî'yi anarak bu âlimlerin birer müctehid olduğunu belirtir. İctihadın kesintiye uğramadığı olgusuna en büyük şahit olarak ictihad ehliyetine sahip bu âlimlerin mevcudiyetini göstererek⁶³ ictihad kapısının kapanmış olduğu düşüncesini kabul etmez.

Süyûtî'ye göre, kıyamet alametleri ortaya çıkıncaya değin herhangi bir zamanın müctehidsiz kalma durumu yani "hulüvvü'l-asr" aklen muhaldir. Yani bunun vukuu aklen caiz olmadığı gibi mümkün de değildir. Zira müctehidin bulunmaması durumunda, şeriat muattal hale gelir; bu durumda insanlardan dinî yükümlülük kalkar ve fetret dönemindeki hükümler câri olur.⁶⁴ Süyûtî, ictihadi farz-ı kifâye olan bir yükümlülük kabul etmesinden dolayı müctehid bulunmadığı durumlarda, ümmetin tamamının günahkâr olacağı düşüncesini taşır. Buna göre, her asırda bir müctehidin bulunması zorunlu olup, birisinin ictihad etmesiyle diğerlerinden bu mükellefiyet kalkar.

İctihadın farz-ı kifâye oluşuyla ilintili olarak Süyûtî, hiçbir devrin müctehidsiz kalamayacağını savunurken, yaşadığı asrın müctehidi olarak da bizzat kendisine işaret eder. Şehristânî ve Zerkeşî'nin ictihadın hükmüyle ilgili düşünceleri Süyûtî'ye göre, kendi zamanının âlimlerine arz edilse, ağırlarına gider ve bunu kabullenemezler. İctihadi terk etmiş olmalarının günahını giderecek bir âlimin bulunduğu sözünü yadırgarlar; belki de bu tür bir düşünceyi saçmalık addeder ve bunu hurafe sayarlar. Burada Süyûtî'nin ayrıca dikkat çektiği husus, döneminin âlimleri arasında kendisinden başka ictihad ehliyetine sahip kimsenin bulunmadığıdır. Var olan âlimlerin ise, ictihad şartlarını taşımadıkları için, ne kendileri ne de başkaları için ictihad iddiasında bulunmaları mümkündür. Ona göre, dönemdeki ilim ehlinin yegâne amacı sadece bir ilim dalında, mesela yalnız fıkıhta mütehasıs olmaktır. Oysa ictihad ehliyeti için sadece bir ilimde tabahhur etmek yeterli değildir. Dolayısıyla Süyûtî, ictihad ehliyeti için gerekli bütün ilimlere vâkıf bir âlim olarak, farz-ı kifâye olan ictihad görevini ifa ediyor olmakla, insanlardan bu günahı giderdiğini belirtir. Buna mukabil kendi asrında hiçbir müctehidin

⁶³ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 63-66.

⁶⁴ Süyûtî, *er-Red*, s. 97; Süyûtî, "İrşâdü'l-Mühtedin", s. 111; el-Elfî, "el-Asâle ve't-Tecdid", s. 99; Vehbe ez-Zuhaylî, "es-Süyûtî ve'd-Da'vâ ile'l-İctihâd", s. 624.

bulunmadığı yolundaki bir iddia ise, onların hem günahkâr hem de isyankâr duruma düştüklerinin ilanıdır.⁶⁵

İctihad etmenin her dönem için mümkün olduğunu savunan Süyûtî, ilk dönemlere kıyasla sonraki dönem âlimlerinin bilgiye ulaşmasının daha kolay olduğundan hareketle ictihadın sürekliliğini savunur.⁶⁶ Benzer şekilde, ictihad imkânından söz edilemeyeceği iddiasını isabetli bulmayan son dönem müctehidlerinden Şevkânî (ö. 1250/1834) de, Kur'an ve Sünnet ilimlerine ulaşma ve bunları ihata etme imkânı sağlayan şartların, muahhar dönem âlimleri için daha kolay olduğu düşüncesine sahiptir. Bu cihetle Süyûtî'nin görüşlerini destekler bir tutum içinde olan Şevkânî, Süyûtî'nin de diğer müctehid âlimler gibi Kitap ve Sünneti bilen büyük bir imam olduğunu vurgulayıp, taklide sarılanların başkaları hakkın-da hüküm vermelerini garipsediğini ifade eder.⁶⁷

İctihad bağlamında Süyûtî'nin mücadele ettiği tutumlardan biri de mezhebî taassuptur. İctihad düşüncesini canlı tutmaya yönelik çabaları akamete uğratmanın yanında, başkaları hakkında hüküm verme hatasını barındıran bu yaklaşımın hicrî üçüncü asırdan itibaren başladığı ve gittikçe güçlendiği kabul edilir.⁶⁸ İctihadı savunan bir fakih olarak Süyûtî'nin fıkıh düşüncesinde mezhebî taassubun yer bulmadığını görmekteyiz. Çünkü ictihad ile taassup farklı düşünce sistematiğine ait tutumlar olup, her ikisi birbirinin zıddı sayılır. Bu açıdan ictihad düşüncesinin, hem mahiyet hem de gaye açısından mezhebî taassupla bağdaştığı söylenemez.

2. İctihad Mertebeleri

İctihadın hükmü çerçevesinde Süyûtî'nin ele aldığı konulardan biri de, "ictihad mertebeleri"dir. Bu bağlamda "mutlak müctehidin müstakil müctehide müradif veya her ikisinin birbirinden farklı olup olmadığı"⁶⁹ meselesi, Süyûtî'nin özellikle üzerinde durduğu konu başlıkları arasında yer alır.

⁶⁵ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 30, 31.

⁶⁶ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 36, 53 vd.

⁶⁷ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-Fühûl*, thk. Ahmed İzzü İnâye, Dimaşk: Dâru'l-Kutubu'l-Arabî, 1999, I, s. 214, 215.

⁶⁸ Muhammed Beg el-Hudârî, *Târîhu't-Teşri'i'l-İslâmî*, thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acı, Dimaşk: Dâru'l-Kutayba, 2012, s. 413 vd.

⁶⁹ Süyûtî, "İrşâdü'l-Mühtedin", s. 108.

Süyûtî; İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245) ve Nevevî'nin icthad mertebeleriyle ilgili tasniflerini⁷⁰ esas alarak, müctehidler genel çerçevede “müstakil” ve “gayr-ı müstakil” şeklinde iki gruba ayırır. “Müstakil müctehid”, bağımsız icthad ehliyetine sahip fakih olup bunun temel vasfı, herhangi bir mezhebin usûlüne bağlı kalmadan müstakil usûl ve kurallardan hareketle hüküm istinbatında bulunmasıdır. Süyûtî, yaşadığı dönemde bu müctehid sınıfının varlığından bahsedilemeyeceğini vurgular. Bundan dolayı, bu icthad türü uygulanmak istense bile bunun, artık mümkün olmadığı gibi, caiz de olmadığını ifade eder.⁷¹

Müstakil müctehid düzeyinde olmayan fakihler ise “gayr-ı müstakil müctehid” sınıfındandır. Bunlar da “müstakil olmayan mutlak müctehid”, “mukayyet müctehid”, “müctehidü't-tercîh” ve “müctehidü'l-füyâ” olmak üzere dört mertebeye ayrılırlar:⁷²

1) Müstakil Olmayan Mutlak Müctehid: Müstakil müctehidin sahip olduğu icthad şartlarını hâiz olmakla beraber, icthadda bağımsız bir usûl takip etmeyip, mezhep imamının usûlüne tâbi olan fakihtir. Bundan dolayı müstakil müctehid mertebesinde sayılmaz.⁷³ Ayrıca mutlak müctehid kavramı, müstakil müctehidden daha geniş ve mukayyet müctehidden de farklıdır.⁷⁴ Kendisinin müstakil değil, mutlak icthad vasfına sahip olduğunu belirten Süyûtî, Şâfiî mezhebini benimsemiş bir fakih olduğunu ve İmam Şâfiî'nin usûlüne bağlı kalarak icthad ettiğini beyan eder.⁷⁵

2) Mukayyet Müctehid: Mezhep imamının usûl ve kaidelerine bağlı kalarak icthadda bulunan ve meselelere çözüm getiren fakih olup, aynı zamanda “ehl-i tahrîc” diye anılır. Süyûtî'ye göre, imamların koyduğu usûlü aşmayan ve “ashabü'l-vücûh”tan sayılan mukayyet müctehidin varlığıyla, hükmü farz-ı kifâye olan icthad yükümlülüğü yerine gelmiş sayılmaz.⁷⁶ Mukayyet müctehidin mutlak

⁷⁰ Osman b. Abdîrahîm İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, *Edebü'l-Müftî ve'l-Müsteftî*, thk. Muvaffak Abdullâh Abdulkâdir, Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 2002, s. 86 vd.; Ebû Zekerîyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Âdâbü'l-Fetvâ ve'l-Müftî ve'l-Müsteftî*, thk. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî, Dimâşk: Dâru'l-Fikr, 1408, s. 22 vd.; Nevevî, *el-Mecmû*, I, s. 43.

⁷¹ Süyûtî, *er-Red*, s. 112, 113; Süyûtî, “İrşâdü'l-Mühtedîn”, s. 114.

⁷² Süyûtî, *er-Red*, s. 115, 116; Cündî, “Celâlüddîn es-Süyûtî ve Fikretü Hulüvvi'l-Asr 'ani'l-Müctehid”, s. 374 vd.

⁷³ Süyûtî, *er-Red*, s. 113; Süyûtî, “İrşâdü'l-Mühtedîn”, s. 114.

⁷⁴ Süyûtî, *er-Red*, s. 112.

⁷⁵ Süyûtî, *er-Red*, s. 116; Elfi, “el-Asâle ve't-Tecdid”, s. 101.

⁷⁶ Süyûtî, *er-Red*, s. 114-115.

müctehid mertebesine çıkmamasının sebebi hadis ilminde veya Arap dilinde tam uzman olmamasıdır.⁷⁷ Her iki alanda da mütebahhir olduğunu belirten Süyûtî, yeryüzünde “Hızır, kutub ve veli” gibi vehbî ilimlere sahip olanlar hariç, kendisinden daha âlim kimsenin var olmadığını iddia ederek, mukayyet değil mutlak müctehid mertebesinde bulunduğunu ifade eder.⁷⁸

3) Müctehidü't-Tercîh: Ashâbü'l-vücûh mertebesine ulaşmamakla beraber, fakîhu'n-nefs yani fıkıh melekesine sahip olup, mezhep fıkhını delilleriyle beraber iyi derecede bilen tercih ehli fakihtir.⁷⁹

4) Müctehidü'l-Fütyâ: Mezhebi iyi tanıyan ve doğru nakleden fakih olup, *fetvada müctehid* olarak nitelenir. Bundan dolayı mezhepteki nakillerine ve fetvalarına itimat edilir.⁸⁰

İctihad mertebeleriyle ilgili bu tasnifi yapan Süyûtî'ye göre, “mutlak müctehid” ile “müstakil müctehid” müteradif değildir. İnsanların her ikisini bir sayma hatasına düştüklerini⁸¹ hatırlatarak her birinin farklı olduğunu ifade eder. Belli bir mezhebin usûlüne bağlı kalarak icthad eden “müntesip müctehidler” haricinde hicrî dördüncü asırdan sonra uzun bir müddet “mutlak müstakil müctehid” gelmemiştir. Bu durumda sadece iki sınıf yani “mutlak müntesip” ile “mukayyed müctehid” kalmaktadır.⁸² Ayrıca Şâfiîler'den İbn Berhân (ö. 518/1124)⁸³ ile Mâlikîler'den İbnü'l-Müneyyir'in de bu görüşü paylaştığını⁸⁴ belirten Süyûtî, pek çok âlimin konuyla ilgili düşüncesini *er-Red* adlı eserinde kaydeder.⁸⁵

Müstakil ve mutlak müctehid ayırımıyla bağlantılı olarak “bir müctehidin her hangi bir mezhebe ait bir görevi üstlenmesinin caiz olup olmadığı”⁸⁶ meselesi, Süyûtî'nin ayrıca üzerinde durduğu konular arasında yer alır. Burada Süyûtî, bir müctehidin, kendi icthadıyla değil de atanmış olduğu görev gereği, muayyen bir mezhebin görüşlerine göre hüküm vermesinin zorunlu olup olmadığını irdeler.

⁷⁷ Süyûtî, *er-Red*, s. 116.

⁷⁸ Süyûtî, *er-Red*, s. 116.

⁷⁹ Süyûtî, *er-Red*, s. 115.

⁸⁰ Süyûtî, *er-Red*, s. 115.

⁸¹ Süyûtî, *er-Red*, s. 116.

⁸² Süyûtî, “İrşâdü'l-Mühtedin”, s. 114.

⁸³ Süyûtî, *er-Red*, s. 113.

⁸⁴ Süyûtî, “İrşâdü'l-Mühtedin”, s. 114.

⁸⁵ Bkz. Süyûtî, *er-Red*, s. 112 vd.

⁸⁶ Süyûtî, “İrşâdü'l-Mühtedin”, s. 108.

Süyûtî'ye göre, “müntesip mutlak müctehid” ile “mukayyet müctehid”in her ikisi de şer'an bu görevi üstlenebilirler, bu hususta müslümanlar arasında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Bu iki sınıf müctehid, İmam Şâfiî'ye intisap eden Şâfiîler cümlesindedir. Dolayısıyla sırf ictihad etmiş olmakla, İmam Şâfiî'ye müntesip olmaktan çıkmış sayılmazlar. Mezhebin âlimlerinden addedildikleri için eserlerine ve fetvalarına itimat edilmiştir. Nitekim geçmişten bu yana Şâfiî mezhebinin tedrisatına mahsus olarak vakfedilmiş medreselerde hâlâ görev almaktadırlar.⁸⁷

“Müntesip olmayan müstakil müctehid” ise kaynağı beytülmal olmayan vakıfta görev alamaz. Bundan dolayı Takıyüddin es-Sübki, müstakil ictihada ehil olduğu halde sadece “müntesip mutlak ictihad” iddiasında bulunmuştur. Zira müstakil müctehidin, belirli bir mezhebe ait mesela Şâfiîler'i ilgilendiren ve onlara hitap eden görevlerde bulunamaması, onun müstakil müctehid oluşunun gereğidir. Bu mahiyete sahip bir görevde bulunarak ictihadî konularda ilgili mezhebin usûlüne göre hüküm vermek, esasen müstakil müctehid olma vasfına aykırı düşer. Diğer yandan bu görevi kabul etmiş olmakla beraber o mezhebin usûlüne aykırı ictihadlarda bulunması durumunda da, üstlendiği vazifenin hem mahiyetine uymamış, hem de sorumluluk çerçevesinin dışına çıkmış olur. Dolayısıyla her iki durum, müstakil müctehidin herhangi bir mezhebe ait görevi kabul etmesinin her hâlükârda onun müctehid olma vasfına aykırı düşeceğini ifade eder.⁸⁸

3. İctihad Ehliyetinin Şartları

Süyûtî'nin ictihad anlayışıyla ilgili bilginin şekillenmesine katkı sunacak konulardan biri de, ictihad ehliyetine sahip olabilmenin şartları başlığıdır. İctihad faaliyetini yürütebilme ve nasları yorumlama yetki ve melekesine sahip olma vasfını sağlayan temel şartlar usûlcüler arasında tartışmalıdır. Esasen ictihad ehliyetinin şartları bizatihi ictihadî bir husus olduğu⁸⁹ için, literatürde farklı yaklaşımların bulunması tabiidir. Kaynaklarda “Müctehidde Aranan Şartlar” başlığı altında belli ölçüler ortaya konmuştur.⁹⁰ İctihadın önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik olarak Süyûtî ise, geçmişe nazaran kendi döneminde

⁸⁷ Süyûtî, “İrşâdü'l-Mühtedîn”, s. 114.

⁸⁸ Süyûtî, “İrşâdü'l-Mühtedîn”, s. 114.

⁸⁹ Apaydın, “İctihad”, XXI, 437.

⁹⁰ Bkz. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfa min 'İmi'l-Usûl*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2009, II, s. 293 vd.; Râzî, *el-Mahsûl*, II, s. 413 vd.; Seyfüddin Ali b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 2008, s. 686 vd.

ictihad etmenin, gerek tedvinin tamamlanmış olması gerekse bilgiye ulaşma imkânlarının çoğalmış olması yönüyle daha kolay olduğu düşüncesini paylaşır.⁹¹ Ona göre ictihadın temel şartlarını teşkil eden hususlar şunlardır:

1) Kur'an ilimleri: Kur'an'ı ve ona ait ilimleri iyi bilme, ictihad ehliyetine sahip olabilmenin en temel şartıdır. Süyûtî, Kur'an'la ilgili temel ilimleri içeren *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*'ı telif ettiğini; bu eserinin, tamamı veya çoğunluğu ictihad için gerekli seksen çeşit konuyu kapsadığını belirtir. Esbâb-ı Nüzûl ilminde *Lubâbu'n-Nukûl*; nasih-mensuh konusunda *el-İtkân*'daki ilgili kısımları; âyetlerin manalarına dair varit olan hadisler ve sahabe sözleriyle Kur'an'ı tefsir etme konusunda *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*; Kur'an'dan hüküm istinbat etme sanatını bilme konusunda *el-İklîl fi İstinbâti't-Tenzîl*; Kur'an'ın esrârı, belagatı, mecâzı ve üslubunda ise *Esrâru't-Tenzîl*'i telif ettiğini vurgular. Süyûtî'ye göre, eserleri ulûmü'l-Kur'an disiplininde yeterli donanım sağlayacak ve başka kaynaklara ihtiyaç bırakmayacak niteliktedir.⁹²

2) Sunnet ilimleri: Müctehidin hadis bilgisi için Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'i ve Beyhakî'nin *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*'ını yeterli gören⁹³ Gazzâlî gibi, Süyûtî de ictihad ehliyeti için hadis hafızı olmanın ve bütün hadisleri bilmenin şart olmadığını düşünür.⁹⁴ Sunnet ve hadis ilimlerine dair bilginin tamamının kitaplarında bulunduğunu belirten Süyûtî, bütün hadisleri araştırdığını ve *Kütüb-i Sitt'e*'ye ek olarak cami, müsned, mu'cem gibi diğer hadis kaynaklarındaki rivayetlerin tamamını bildiğini ifade eder.⁹⁵ Burada Süyûtî'nin genel tavrı, ictihad ehliyeti için zaruri olan hadis ve sunnet bilgisini paylaşmanın ötesinde, kendisinin bütün hadisleri bilmesi ve ihata etmesi yönüyle, mutlak müctehid mertebesinde bulunduğunu⁹⁶ beyan etmektedir.

3) Fıkıh Usûlü: İctihadın şartları arasında fıkıh ilminin bulunmadığını⁹⁷ belirten Süyûtî, ictihad için Kur'an ve Sunnet ilimlerinden sonra en önemli ilim olarak fıkıh usûlünü görür. Çünkü istidlalin nasıl yapılacağı, delillerin hiyerarşisi ve bunlar arasında vuku bulacak çelişkinin nasıl giderileceği, bu ilim aracılığıyla bilinebilir. Tâceddin es-Sübki'ye ait *Cemu'l-Cevâmi*'i *el-Kevkebü's-Sâtî*' adıyla

⁹¹ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 36.

⁹² Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 47.

⁹³ Gazzâlî, *el-Mustasfa*, II, s. 294.

⁹⁴ Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 206.

⁹⁵ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 47, 48.

⁹⁶ Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 206; Süyûtî, *er-Red*, s. 116.

⁹⁷ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 30.

nazma geçiren Süyûtî, bu manzume üzerine yine kendi yazdığı *el-Celîsu's-Sâlih* adlı şerhin, fıkıh usûlü ilmi için yeterli olacağını ihsas ettirir.⁹⁸

4) Lügat İlmi: Süyûtî bu konuda Radiyüddin es-Sağani (ö. 650/1252)'nin *Tekmile*'siyle bir arada bulunan İsmail b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009'dan önce)'nin *Şihâh*'ına ve *el-Ubâb*, *Kamus* vb. sözlükler ile garîbu'l-Kur'an ve garîbu'l-hadis sahasında yazılmış eserlere müracaat edilebileceğini belirtir.⁹⁹

5) Siyaktan Anlaşılan Manalar: "Gazzâlî'nin *el-Menhûl*'de¹⁰⁰ işaret ettiği budur" diyen Süyûtî, bu hususta lügat kitaplarının yeterli olmadığını belirtir. Râgıb el-İsfahânî (ö. 425/1033)'nin *Müfredâtü'l-Kur'an*'ı özel olarak bu konuya hasrettiğini ve kendisinin de *el-İtkân*'da buna ayrı bir bölüm ayırdığını¹⁰¹ kaydeden Süyûtî'ye göre her iki eser bu şartın yerine getirilmesi hususunda önemli kaynaklardır.

6, 7) Nahiv, Sarf: Bu iki sahada pek çok kitabının¹⁰² bulunduğunu belirten Süyûtî, bu konuda *Cemu'l-Cevâmi*' adlı eserini ve buna yine kendi yazdığı *Hem'u'l-Hevâmi*' şerhini yeterli sayar.¹⁰³

8, 9 ve 10) Meânî, Beyân ve Bedî: Bu dallarda İbn Mâlik et-Tâî (ö. 672/1274)'nin *Elfiyye*'si üzerine kaleme aldığı *el-Behcetü'l-Merdiyye* adlı şerhin yeterli olacağına işaret eden¹⁰⁴ Süyûtî, hem nahiv ve sarf hem de meânî, beyân ve bedî' ilimlerine şamil olmak üzere Arap dili ve belagatında hiç kimseyi kendi derecesinde görmez. Hadis ilimlerinde olduğu gibi bu ilimlerde de ulaştığı mertebeyi mutlak müctehid olduğunun delili sayar.¹⁰⁵

11) İcmâ ve Hilâf İlmi: Üzerinde görüş birliği oluşmuş konuları ve ortaya çıkan görüş ayrılıklarını konu alan bu ilimlerin kitaptan da öğrenilebileceğini belirten Süyûtî, bu maddeyle ilgili olarak herhangi bir kitabına atıfta bulunmaksızın sadece yöntem göstermeyi tercih etmiştir. Süyûtî'ye göre kişi önce kendi mezhep fikhini,

⁹⁸ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 48.

⁹⁹ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 48.

¹⁰⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Menhûl min Ta'likâti'l-Usûl*, thk. M. Hasan Heyto, Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1419/1998, s. 572.

¹⁰¹ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 48.

¹⁰² Süyûtî'nin Arap dilindeki yeri ve eserleri için bkz. Muhammed Çetkin, *Celâleddin es-Suyûtî ve Arap Gramerindeki Yeri*, Saarbrücken: Türkiye Alim Kitapları, 2016, s. 96 vd.

¹⁰³ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 48.

¹⁰⁴ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 48.

¹⁰⁵ Süyûtî, *er-Red*, s. 116.

sonra da icmâ edilen temel meseleleri ve mezhebin asıl müctehidleri ile tahrir ehlinin görüşlerini etraflıca öğrenmeli; en nihayetinde diğer mezheplerin kitaplarına ve müctehidler arasındaki ihtilafları bilmeye yönelmelidir. Bu konuda Gazzâlî, Râzî ve Nevevî¹⁰⁶ gibi Süyûtî de, icmâ ve ihtilaf edilen konuların tamamını ezberlemenin şart olmadığını, gerektiğinde müracaat için yerlerinin bilinmesinin yeterli olacağını belirtir.¹⁰⁷

12) Matematik: Süyûtî, şeriatın bütün konularında icthad edecek mutlak müctehid için aklî ilimlerden matematiği bilmenin şart olduğunu, miras vb. konuların dışında icthad edenler için böyle bir şarttan bahsedilemeyeceğini ifade eder. Râfî ve Nevevî gibi başka âlimlerin bu şartı zikretmemiş olmalarını da Süyûtî, bununla irtibatlandırır.¹⁰⁸

13) Fıkhu'n-Nefs: İnsanın doğuştan sahip olduğu bir melekeyi (garize) ifade eden¹⁰⁹ "fıkhu'n-nefs" kavramıyla alakalı olarak Süyûtî, sadece Gazzâlî'nin açıklamasını iktibas etmekle yetinerek, bunun dışında herhangi bir izaha yer vermemiştir.¹¹⁰ Ancak bu kavram "Şeriat'ın Kaideleri" şartıyla irtibatlı olup,¹¹¹ derin bir fıkıh bilgisine sahip olmanın ötesinde, fıkıhın meleke haline dönüşmesini, güçlü bir fıkıh nosyonunu ve teoriyi pratiğe dökebilme kabiliyetini ifade etmektedir.

14) Şeriatın Kaideleri: Tâceddin es-Sübki gibi¹¹² Süyûtî de, şeriatın kaidelerinin büyük çoğunluğunu bilmeyi icthad ehliyetine hâiz olmanın şartları arasında sayar. Süyûtî, bu maddenin "fıkhu'n-nefs"ten farklı addedilmesi durumunda ayrı zikredilmesi, değilse bir önceki maddeye eklenmesi gerektiği görüşüne sahiptir.¹¹³

15) Ahlak İlmi ve Nefs Tezkiyesi (Müdâvâtü'l-Kulûb): Süyûtî, *Kûtu'l-Kulûb* müellifi Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996)'ye¹¹⁴ referansta bulunarak, bu ilmi de icthad ehliyetini kazanmanın şartları arasında anmaktadır.¹¹⁵

¹⁰⁶ Gazzâlî, *el-Mustasfa*, II, s. 294; Râzî, *el-Mahsûl*, II, s. 415; Nevevî, *Âdâbü'l-Fetvâ*, s. 23.

¹⁰⁷ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 48, 49.

¹⁰⁸ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 49.

¹⁰⁹ Gazzâlî, *el-Menhûl*, s. 573; Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 43.

¹¹⁰ Bkz. Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 49.

¹¹¹ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 49.

¹¹² Taceddin es-Sübki, *Cem'u'l-Cevâmi'*, s. 470.

¹¹³ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 49.

¹¹⁴ Bkz. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, I, s. 224 vd.

¹¹⁵ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 49. Ayrıca bkz. Nevevî, *el-Mecmû*, I, s. 41.

Süyûtî, “aklî delil” olarak zikrettiği kıyası ise, Taceddin es-Sübki’den farklı olarak¹¹⁶ ictihad ehliyeti için müstakil bir şart saymaktan çok fıkıh usûlünü bilme şartı içinde anmayı tercih eder. Şer’î hükmün aslî delilleri arasında yer alan kıyasın, fıkıh usûlü konularından biri olduğunu dikkate alarak, müstakil bir delil şeklinde zikredilmesine lüzum bulunmadığı düşüncesindedir.¹¹⁷

Gazzâlî’nin açtığı yoldan giderek mantık bilgisini de gerekli şartlardan sayan usûlcülerin¹¹⁸ aksine Süyûtî, müctehidin mantık ve kelâm ilimlerini bilmesinin şart olmadığı düşüncesine sahiptir.¹¹⁹ Kalam ilminin şart olmadığı konusunda Gazzâlî, Râzî ve Âmidî gibi düşünmekle¹²⁰ beraber, mantık konusunda Gazzâlî’den ayrılır. Bilindiği gibi Süyûtî, tahsilinin ilk yıllarında mantık ilmine dair bir şeyler okumuş olmakla beraber, daha sonra bu ilimden soğumuş, ayrıca İbnü’s-Salah’ın mantık öğrenmenin haram olduğuna dair fetvasını duyunca bunu tahsil etmekten vazgeçmiş,¹²¹ hatta mantık ilmiyle iştigal etmenin haram olduğuna dair çeşitli risaleler kaleme almıştır.¹²² Mantık eleştirisinde İbn Teymiyye’den etkilenmiş olduğu anlaşılan Süyûtî, İbn Teymiyye’nin Aristocu mantığa dair eleştirilerinden de yararlanmıştı.¹²³

Süyûtî, ictihadın şartları bağlamında, bilinmesi zarurî olan ilimleri sıralarken daha ziyade eserlerine referansta bulunuyor olması, kendisinin “ictihad ehliyetine hâiz olduğu”¹²⁴ tezini delillendirip ispatlama amacını taşımaktadır.¹²⁵ Süyûtî’nin eserlerinin niteliği ise, ictihad faaliyetini tekrar canlandırmaya yönelik fikrî çabasıyla beraber ele alındığında, mutlak müctehid olduğuna yönelik istifhamları gidermeye kâfi geldiği söylenebilir.

¹¹⁶ Taceddin es-Sübki, *Cem’u’l-Cevâmi*, s. 470.

¹¹⁷ Süyûtî, *Takrîru’l-İstinâd*, s. 49.

¹¹⁸ Gazzâlî, *el-Mustasfa*, I, s. 20; Râzî, *el-Mahsûl*, II, s. 414; Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, s. 233.

¹¹⁹ Süyûtî, *Takrîru’l-İstinâd*, s. 49, 50; Özkan, “Süyûtî”, XXXVIII, 189.

¹²⁰ Gazzâlî, *el-Mustasfa*, II, s. 295; Râzî, *el-Mahsûl*, II, s. 415; Âmidî, *el-İhkâm*, s. 687; Süyûtî, *Takrîru’l-İstinâd*, s. 49.

¹²¹ Süyûtî, *Hüsnü’l-Muhâdara*, I, s. 339; Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 241, 242.

¹²² Bkz. Celâleddin es-Süyûtî, *el-Kavlu’l-Muşrik fî Tahrîmi’l-Mantık*, Kahire: Dâru’l-Hadis, 2008; Süyûtî, *Savnu’l-Mantık ve’l-Kelâm an Fenneyi’l-Mantık ve’l-Kelâm*, thk. Ali Sâmî en-Neşşâr-Suâd Ali Abdurrâzık, Kahire: İhyâu’t-Türâsi’l-Arabî, 1970; Celâleddin es-Süyûtî, *Cühdü’l-Kariha fî Tecridi’n-Nasiha*, thk. Ali Sâmî en-Neşşâr-Suâd Ali Abdurrâzık, Kahire: İhyâu’t-Türâsi’l-Arabî, 1970.

¹²³ Süyûtî, *Savnu’l-Mantık*, s. 6, 7; Süyûtî, *Cühdü’l-Kariha*, s. 9 vd.

¹²⁴ Süyûtî, *Hüsnü’l-Muhâdara*, I, s. 339.

¹²⁵ Elfi, “el-Asâle ve’t-Tecdid”, s. 101.

SONUÇ

İctihad, fıkıh usûlünün temel konularından biri olup, fıkıhın dinamik boyutuyla irtibatlı kavramlar arasında yer alır. Değişen zamanın ve farklılaşan coğrafyanın ihtiyaçlarına uygun çözüm üretmede güçlü bir fonksiyonu olmasından dolayı ictihad vurgusu, Şâfiî âlimlerden Celâleddin es-Süyûtî'nin fıkıh düşüncesinde merkezi bir yere sahiptir.

Süyûtî, İslâmî ilimlerde nitelikli ve özgün eserler kaleme almak suretiyle büyük etki bırakmıştır. Yaşadığı dönemde mutlak ictihad mertebesine ulaştığını öne süren Süyûtî, olayların sınırsız olmasına karşın nasların sınırlı olduğu; sınırının sınırsızı karşılamaya yetmeyeceği şeklindeki bir akıl yürütmeden hareketle, ictihada sürekli ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Ayrıca, ictihad kapısının kapanmadığını ve her asırda en az bir müctehidin bulunmasının dinî bir gereklilik olduğunu beyan eder. Ona göre, bir asrın müctehidsiz kalması dinin iptali ve şeriatın ortadan kalkması anlamını taşır. Bu açıdan Süyûtî, yaşadığı asırla ilgili İslam hukuk tarihi kaynaklarında belirtilen tanımlamaların dışında bağımsız bir çizgi izlediği görülür.

Süyûtî, kendisini çağının müctehidi ve müceddidi görmekle beraber, Şâfiî mezhebinin usûlüne bağlıdır. Yaptığı tanımlama ve tasnifte ictihad ehliyetine sahip olanları, “müstakil” ve “gayr-ı müstakil” müctehid olarak ikiye ayırır: İctihadlarında kendine has usûle sahip olan fakihler “müstakil müctehid”; bu düzeyde olmayan ise “gayr-ı müstakil müctehid” sınıfındadır. Bunlar da “müstakil olmayan mutlak müctehid, mukayyet müctehid, müctehidü't-tercih ve müctehidü'l-fütyâ” olmak üzere dört mertebedir. Müntesibi bulunduğu mezhep imamının usûlünü benimseyen fakihî mutlak müctehid kabul eden Süyûtî bu tasnifte kendisini de “müstakil” değil, “mutlak müctehid” sayar. Dolayısıyla Şâfiî mezhebinin usûlünden ayrılmadığını, bu usûle ittibâ ederek ictihadda bulunduğunu ve fetvalarında da yine bu mezhebin yöntemini takip ettiğini ifade eder. Süyûtî, müctehid olduğunu söylerken İmam Şâfiî'nin usûlüne intisap etmiş “mutlak müctehid” olduğuna vurguda bulunması, aslında Süyûtî'nin ictihad iddiasının genel yapısını sunması açısından önemlidir.

Süyûtî, müctehidin sahip olması gereken bilgi konusu üzerinde durarak, ictihad ehliyetini hâiz olmak için tahsil edilmesi gereken ilimleri eserlerinde açıklamıştır. Bu konuda şartları olabildiğince makul bir seviyede tutmaya çalıştığı görülen Süyûtî, ictihadın temel şartlarını sağlama konusunda eserlerinin yeterli olacağına dikkat çekmiştir. Süyûtî'nin vurguladığı bu hususların, ictihadın kolay-

laştırılmasına yönelik atılan bir adımın somut önerileri olarak değerlendirilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

- Akay, İhsan, *Şâfiî Usûl Geleneğinde İmâm Şâfiî'ye Muhalif Usûlî Görüşler*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.
- Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, İstanbul: Matbaa-i Tevsi-i Tibaat, 1330, I-IV.
- Âmidî, Seyfüddin Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2008.
- Apaydın, H. Yunus, *Fıkıhın Kaynakları (Nass ve İctihad)*, Ankara: Ay Yayıncılık, 2017.
- Apaydın, H. Yunus, "İctihad", *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 432-445.
- Cündî Muhammed Fehim, "Celâlüddîn es-Süyûtî ve Fikretü Hulüvvi'l-Asr 'ani'l-Müctehid min Hilâl-i Kitâbihi (*er-Red 'alâ Men Ahlede ile'l-Ard ve Cehile enne'l-İctihâde fî Kulli Asrin Fard*)", *Mecelletü Külliyyeti Dâri'l-'Ulâm*, Kahire, 2008, sayı: 46, s. 331-391.
- Cüveynî, İmâmül-Harameyn Abdülmelik b. Abdillâh, *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, Riyad: Dâru'l-Minhâc, 2007, I-XX.
- Çetkin, Muhammed, *Celâleddin es-Suyûtî ve Arap Gramerindeki Yeri*, Saarbrücken: Türkiye Alim Kitapları, 2016.
- Dessûkî, Muhammed, "Devru'l-İmami's-Süyûtî fî İhyâ-i Hareketi'l-İctihâdî'l-Fıkhî", *Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâsati'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye*, Dubai, yıl: 1415/1995, sayı: 9, s. 25-64.
- Döner, Naim, *Celâleddin es-Süyûtî'nin "Mu'tereku'l-Akrân fî İ'câzil-Kur'an" Adlı Eserinin Kur'an'ın İ'câz Yönleri Açısından Değerlendirilmesi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Ebû Tâlib el-Mekkî, Muhammed b. Ali, *Kûtu'l-Kulûb fî Mu'âmeti'l-Mahbûb*, thk. Âsim İbrahim el-Kiyâlî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005, I-II.
- Ekinci, Ekrem Buğra, *İslâm Hukuku Tarihi*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2015.
- Elfî, Muhammed Cebr, "el-Asâle ve't-Tecdid fî'l-Fıkhî's-Süyûtî", *Mecelletü'l-Hukûk*, Câmia-tü'l-Kuveyt, 1414/1994, yıl: 18, sayı: 2, s. 81-118.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Menhûl min Ta'likâti'l-Usûl*, thk. M. Hasan Heyto, Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1419/1998.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfa min 'İlmi'l-Usûl*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2009, I-II.
- Hafnâvî, Muhammed İbrahim, "el-İmâm el-Hâfız Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî ve Eseruhû fî Usûli'l-Fıkh", *Mecelletü Dâri'l-İftâi'l-Mısriyye*, Kahire, yıl: 2011, sayı: 9, s. 10-23.
- Hammûde, Tâhir Süleyman, *Celâlüddin es-Süyûtî: 'Asruhû ve Hayâtuhû ve Âsârühû ve Cuhûduhû fî'd-Dersi'l-Lugavî*, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1410/1989.

- Hudârî, Muhammed Beg, *Târîhu't-Teşri'i'l-İslâmî*, thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Dimaşk: Dâru'l-Kutayba, 2012.
- İbnü'l-Gazzî, Şemseddin Muhammed b. Abdirrahman, *Divânü'l-İslâm*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990, I-IV.
- İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, Osman b. Abdirrahîm, *Edebü'l-Müftî ve'l-Müsteftî*, thk. Muvaffak Abdullâh Abdulkâdir, Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 2002.
- Karaman, Hayreddin, *İslam Hukukunda İctihad*, 4. Baskı, İstanbul: Ensar Yayınları, 2010.
- Maverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *el-Hâvi'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvaz, Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999, I-XIX.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, Dimaşk: Dâru'l-Fikr, [t.y.], I-XX.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref, *Âdâbü'l-Fetvâ ve'l-Müftî ve'l-Müsteftî*, thk. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî, Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1408.
- Öğüt, Salim, "İmam (Fıkıh)", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 188-190.
- Özdemir, Muhittin, *Şâfiî Fürû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Özen, Şükrü, "Takrîru'l-İstinâd Risalesi", *Mezheplerin Doğuşu ve İctihad Tartışması*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2003, s. 191-236.
- Özkan, Halit, "Süyûtî", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 188-191.
- Râzî, Fahreddin, *el-Mahsûl fi İlm-i Usûli'l-Fıkıh*, thk. Şuayb el-Arnaûd, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2008, I-II.
- Rûyânî, Ebü'l-Mehâsin Abdülvâhid b. İsmâil, *Bahru'l-Mezheb fi Fûrû'i Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'i*, thk. Ahmed İzzu İnâye, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002, I-XIV.
- Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdirrahman, *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, thk. Husâmeddin el-Kudsî, Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, [t.y.], I-VI.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Cühdü'l-Kariha fi Tecridi'n-Nasiha*, thk. Ali Sâmî en-Neşşâr-Suâd Ali Abdurrâzık, Kahire: İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 1970.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Hâvi li'l-Fetâvî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2004, I-II.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Hüsnü'l-Muhâdara fi Târîhi Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, 1387/1967, I-II.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *İhtilâfü'l-Mezâhib*, Medine: Dâru'l-İtisâm, 1404.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Kavlu'l-Muşrik fi Tahrîmi'l-Mantık*, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008.

- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *er-Red 'alâ Men Ahlede ile'l-Ard ve Cehile enne'l-İctihâde fî Kullî Asrin Fard*, thk. Halîl el-Meys, 1. Bsk., Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Savnu'l-Mantık ve'l-Kelâm an Fenneyi'l-Mantık ve'l-Kelâm*, thk. Ali Sâmi en-Neşâr-Suâd Ali Abdurrâzık, Kahire: İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 1970.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *et-Tehaddüs bi-Ni'metillâh*, nşr. E. M. Sartain, Cambridge: Cambridge University, 1975.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, "Tahkîku Risâlet-i «İrşâdü'l-Muhtedîn ilâ Nusrati'l-Müctehidîn» li'ş-Şeyh Celâleddin es-Süyûtî", thk. İsmail Narin, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 2017, sayı: 36, s. 103-131.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Takrîru'l-İstinâd fî Tefsiri'l-İctihâd*, thk. Fuâd Abdülmün'im Ahmed, 1. Bsk., İskenderiye: Dâru'd-Da'va, 1403/1983.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1999.
- Şehristânî, Muhammed b. Abdilkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-Tâli'*, Beyrut: Dâru'l-Marife, [t.y.], I-II.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdü'l-Fühûl*, thk. Ahmed İzzû İnâye, Dimaşk: Dâru'l-Kutubu'l-Arabî, 1999, I-II.
- Tabbâ', İyâd Hâlid, *el-İmâmü'l-Hâfız Celâlüddin es-Süyûtî*, 1. Bsk., Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1417/1996.
- Taceddin es-Sübkî, Abdülvehhâb b. Ali, *Cem'u'l-Cevâmi' fî İlmi Usûli'l-Fıkh*, thk. Ukayla Hüseyin, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011.
- Yıldırım, Enbiya, "Süyûtî'ye Yöneltilen Suçlamalar (Sehâvî-Suyûtî Çekişmesi Bağlamında)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, cilt: X, sayı: 2, s. 149-174.
- Zerkeşi, Bedreddin Muhammed, *el-Bahru'l-Muhît fî Usûli'l-Fıkh*, Kahire: Dâru'l-Ketbî, 1414/1994, I-VIII.
- Zuhaylî, Muhammed, "İshâmü's-Süyûtî bi'l-İftâ", *et-Turâsü'l-Arabî*, Suriye, 1993, cilt: 13, sayı: 51, s. 112-136.
- Zuhaylî, Vehbe, "es-Süyûtî ve'd-Da'vâ ile'l-İctihâd", *Mecelletü Mecma'i'l-Lugati'l-Arabiyye*, Dimaşk, 1992, cilt: 67, sayı: 4, s. 612-633.